

kik istent hívjuk az alkonyodó Európán:
 hozza vissza az édes, forró napot. Pedig
 tudjuk, nem lesz több megvirradás.
 Magasba tartjuk tetves glóriánkat.

(Így lettünk...)

A fény, a nap, az arany, a sugár mind egy hajdanvolt, igazából elmúlástudat nélküli s ezért és így boldogabb lét korát idézi fel, s mögöttük ott van a kezdet mámora is, a születése, amellyel szinte egylényegűvé fonódva látszik a halál elvélhetőnek (*Pusztíts el titokzatosan, A néma, óriás isten-fa*). Mert elkerülhetetlen a sors: *Isten előtt állni*.

A léthelyzet és a belőle is következő tematikai módosulás a versek külső képét, ritmusát, szerkezeti építkezését is megváltoztatta. A nyolcvanas évek művei rendre tág lélegzetűek, a rövid és a hosszú sorok villódzása a teljes oldalt betölti, a vers formailag is a teljességre törve áramlik, mint maga az élet, a szabadság megköttöttségét sugározva magából. Az újabb kötetek anyaga formailag sokkal fegyelmezettebben változatos, a nyitottság helyett a zártság lesz a jellemző. Töbnyire szabad verses ritmusok a legújabb könyvbéliek is, de sok önként vállalt megköttöttséggel, s néhol megjelennek a következetesen végigvitt klasszikus ritmusok is (*Szellem és lélek párbeszéde, Pedig föllázdadni végre...*). A kötet legtöbb fontos verse azonban rövidebb terjedelmű, tíz-húsz soros létfilozófiai összegzés, kötöttséget sugárzó szabad vers (*A hal, Aranyszoknya, A néma, óriás isten-fa, Az emlék sárga szemei, Ősmesékből, Halhatatlanság, Az elvesztés, Isten szájában, A lehasadt ág, Miért nem figyeled inkább..., Így lettünk...*). Ez a verstípus máris teherbírónak bizonyul, s ha nem is kizárólagosan, de sike-

resen képviselheti Tornai József ezredvégi Őszikék-korszakát, amelynek, úgy látom, igazi beköszöntője *A sikoltozó rózsza* című kötet. Előhang egy újabb pályaszakaszhoz, a *Pünkösdi lobbanás* egyértelmű jelzései után a változásnak a tudomásulvétele és belső igénye is, hiszen e változásokat a történelmi és a személyes lét sodrása egyaránt kikényszeríti. (*Széphalom Könyvműhely, 1995.*)

Vasy Géza

„Oltán bűndes

November angyalához

+ fog

Baka István újabb versei

Könyvrevue

ujj

A mulandóság és a haláltudat verseit olvashatjuk Baka István új könyvében. A betegséggel küzdve, a testi szenvedés kínjait viselve ő is az idő könyörtelensége elleni egyetemes panaszszá formálja az egyéni élet tragédiáját. Régóta tudjuk, Baka az egyetemes létösszefüggések lírikusa. A *November angyalához* költője azonban olykor már egy léten túli létből nézés borzongató látószögéből tekint az emberidegen világra, a pusztulás abszurditására („Ha majd a gálíckék egek / Szőlőhegyén a Hold kerek / Kőasztalára könyökölve / Nagyot sercintek rá a földre” – *Háry János bordala*). A *Szekér* című vers rezignált sorai („Fáradt vagyok régóta nem tudom már / Miféle ló húz ki ül a bakon”) azt sugallják, hogy középpont sincs már, melyhez föl-

lebbezhetnénk. Baka bölcséleti érvényű fölismerése szerint a világ létmódja, szerkezeti felépítése olyan, hogy a középpont üres. „Jó volna Nemecekként végül / Elhinni, hogy értelme volt...” (*Klepszidra*) A hasonló tartalmú idézeteket hosszan folytathatnánk.

Végső kérdések, élet és halál esszenciái ezek a versek. A lírai hős ideje fogságában sínylődd „földi rabként” (*Van Gogh börtönudvarán*) – a fogyó hetek és napok szorításában, a közelítő Semmi tudatában – a megélt lehetőségek gazdagságát éli újra, de a meg nem éltek hiányával is szembesül. „Ha kifelé bezárul minden út, / Itt legbelül lesz tágasabb a tér...” – olvasható a *Vadszőlő* című költeményben, mely a kötet kulcsverseként mintegy a prousti teremtő emlékezetre ad példát. „Összetart az emlékezetem” – írja Baka, s tárgya valójában a vadszőlőként indázó, a roskadozó falakat összetartó emlékezés, az érzékelő-emlékező szubjektum tudatában új életre kelő idő. Ezekben az idő- és értékszembesítő versekben sem szépül meg a múlt, elérzékenyülést és nosztalgizást hiába keresünk. A „néhány meleg boldog nap” „édes volt s hamis”. „Kirákáztuk mi is az olcsó mámort / S megundorodtunk életünk nyarától // De mégis ez volt életünk nyara / Most már csak cefre- és avarszaga / Maradt az őszre s gyermekcsont-fehérek / A bokrok és tömegsírját a télnek // Már ássa a robotra rendelt / S tarkólövéstől rettegő december / Légy te is inkább kit gödörbe lőnek / Ne rabtartó de rabja az időnek.” A *Strófák* című vers gyermekcsont-fehér bokrait minden bizonnal nagyon sokan József Attila zörgő, száraz ágainak borzongató képével (*Talán eltűnök hirtelen...*) kapcsolják össze.

Sokféle szerepverssel találkozhattunk Baka István eddigi köteteiben is. Előző könyvében (*Sztyeapan Pehotnij testamntuma*) – Weöres Sándor *Psychéjéhez* vagy Kovács András Ferenc Lázary Renée-verseihez hasonlóan – végig egyetlen szerepet bontott ki. Most az önstilizációk meglepő gazdagságával találkozunk. Hány János, Arszenyij Tarkovszkij, a Carmen Don Joséja, Yorick, Pügmalión és az Alsósztrégova „eszkimó-homályából” megszólaló Madách éppúgy alkalmasak a személyiség (e szerepek nélkül elmondhatatlan) tartalmainak kifejezésére, mint a betyár a siralomházban vagy a Van Gogh börtönudvarán kerengő rab. Ennek a multiplikációnak – az említett Weöres Sándor és Kovács András Ferenc maszkos verseinek poétikáját viszonyítási pontul véve – éppen az a sajátossága, hogy az alany sokszorozódik, s a hangnem és beszédmód lényegileg változatlan. Baka verseinek sokszólamúsága konkrét versalanyok megszólaltatásán keresztül és nem a formai-hangnemi változatosság eredményeként valósul meg. A Tarkovszkij-„fordítások” hangja alig különbözik a Pügmaliónétól vagy Yorickétól. Baka egyáltalán nem korlátozza a személyességet, s a lírai beszélő kitüntetett szerepe kizárja, hogy ezt a poétikát kétely nélkül azonosítsuk a modernség utáni versalkotási módok valamelyikével. De erről később – más vonatkozásban – szó lesz még. A szerepjátszó művek közül a három verset tartalmazó Hány-ciklus emelkedik ki. Hány „búcsúpohara”, „bordala” és „csőszdala” – a Kodály-daljátékon keresztül – olyan kapcsolatot teremt Garay János művével (*Az obsitos*), melynek eredményeként Baka István versei a kiindulópontként szolgáló művek palinódiái,

„újrairásai” gyanánt is olvashatók. Az egykori üzenet azonban olyan változáson megy át, hogy e jelentésmódosulás következtében már az egykori művet is másként látjuk. Ezért is írta Fried István *Baka István hetvenkedő katonája* című tanulmányában (*Jelenkor*, 1995. 6. sz.), hogy ezek a versek „nem pusztán a közvetlen forrásul szolgáló műre reagálnak, nem pusztán annak tematikáját kerekítik ki, viszik tovább a motívumok vándorlásának-vándoroltatásának kacskaringós útján, hanem a problémakör *egészét* helyezik új dimenzióba”. Baka egyszerre ironizálja s egyszerre láttatja tragikusnak a Háry-maszok mögött meghátráló helyzetét.

Baka agnoszticizmusát erősíti, hogy végső személyes és egzisztenciális kérdéseire a vallások és ideológiák, a hitek és bölcseszavak útmutatása immár teljesen használhatatlannak bizonyul. Csak a költészetbe menekülhet, amely megélt, egyénített szerepek összességével segíti a hallással végződő élettel való szembenézést. Itt lehet a magyarázata annak, hogy ebben a kötetben miért olyan sokféle a saját szereppé élt életek sora. A betegséggel való birkózásban született számadásversek (huszonnégy vers mindössze) hat ciklusba rendeződnek. Csoportosításuk is elgondolkodtató: 3-3-6-3-3-6. Ezek a ciklustöredékek is a betakarítás sürgető kényszerét jelzik: „...csak addig / Birjam míg fürtjeim beérnek”. Az idővel s ki tudja, milyen hatalmakkal dacol Baka István. Az Úrral perlekedő, adys elkeseredettségre versei között ilyen sorokra bukkanunk: „Egek bürokratája egy pecséttel / Aláírással még megmenthetnél / Átkoztalak, de most megáldanálak / Ahogyan áld vagy átkoz mind ki él” (*Zsoltár*). A kimondhatóság és kimondatlanság dilemmája, a

szavak, a kifejezhetőség iránti kétely Baka Istvánt is megérinti. A *Sztyepan Pehotnij testamentumában* olvashattuk *Egy József Attila-sorra* című versét, melyben „A dallam nem változtat szövegén” sor (*Emberek*) ebben a szöveggörnyezetben tűnik föl: „De fellázadnak egyszer a szavak, / és ha a dallam nem fog szövegén, / a szöveg változtat majd dallamán”. József Attila, Orbán Ottó, Baka István és Kovács András Ferenc egy-egy verse alapján érdekes eszmefuttatás jelent meg H. Nagy Péter tollából (*Literatúra*, 1995. 2. sz.). A „szavak lázadását” a szerző a mögöttük levő „visszakereshetetlen értelemmel és jelentéssel” magyarázza, azzal, hogy a nyelvnek a maga jelrendszerén kívüli valóságra vonatkoztatása meglehetősen kétséges. Minden bizonnyal Baka is mélyen átérzi a századvég irodalmában olykor megkerülhetetlennek látszó gondot. A szubjektum megnyilatkozásának esélyeibe vetett hit, a megszólalás, a nyelvi értés és kompetencia reménye azonban nem tűnt el verseiből. Ha el is bizonytalanodik a költő, a megnevezésre, a kimondásra törő gesztus nem homályosodik el költői gyakorlatában. A reális viszonyítási pontok elvesztésének *tragikus* élménye, az értékörzés ellehetetlenülése, az értékösszeomlás fájdalmas megélése nem posztmodern sajátosság, minthogy az utómodernség éppen az olyan mélyen emberi és ezért tragikus világlélményt nem tudhatja magáénak, mint amilyen Baka Istváné.

A *November angyalához* verseiben Baka István a – József Attilára és Szilágyi Domokosra emlékeztető – letisztult tragikumhoz és egzisztenciális lecsupaszodáshoz jutott el. Még a „versszerű vers”, a hagyományos formák kényszereinek és megtartó kereteinek vállalása is ennek a

költészettörténeti tradíciónak a továbbélését igazolja. „Az olyan verset szeretem, amely nemcsak szól valamiről, hanem önmagában véve is valami, József Attila-i kifejezéssel: szemléleti világegész” – mondta Baka egy régi interjűben. A létélmény, a képalkotás fegyelme, pontossága, a motívumkörök jól kiépített rendszere, az „érzékletes” vers Jeszenyint és Lorcat is idéző eszménye szintén rokon vonás. A költői képek anyagát szolgáltató tárgyi, érzéki szemlélet rendkívüli pontossága, szinte mikroszkopikus hitelessége ilyen sorokban figyelhető meg: „Elszenderedni és aludni csak / Gyógyulni fényinfúzióba kötve, / Míg mint a var pereg le napra nap” (*Változatok egy orosz témára*). Kozmikus térbeli és időbeli távlatok nyílnak: „Jeges-fehér bolygók s hűlő veres Nap / Hevernek a biliárdasztalon [...] itt lent, a tompa, téglából rakott / Boltív – a menny silány paródiája” (*Tél Alsósztre-gován*). Persze a Baka-vers is változik, s erről talán a *Philoktétész* mond legtöbbet. Itt a vers olyan, mint a nem gyógyuló sebe miatt rettenetes büzt árasztó mitológiai hős: „...olyan / e vers a sorvégeiről lefoszlott / a rím s csupán a jambusok kolompját / kongatja még tudatva merre jár / hullatva húsát bomló szavait hogy / kitérhessen előle az idő”. A szemléleti változással (ironikus elemek) együtt a forma is egyszerűsödik, s ennek a redukciónak kétségkívül verstani konzekvenciái is vannak. Az *Őszi esőzés* (*Farkasok órája* című kötet) daktiluszainak édes dallamát itt hiába keressük.

Baka István alapérzése a fogság, a lírai hős visszatérő vershelyzete a várakozás. „Lősz-ízű bort” iszogatni a Nix közelében (Háry-versek), „Bámulni pókhálós sarokba”, „Parancsra várva, némán, szélütöten” (*Orosz szonettek*), a kivégzés „udvarnégyszög-borzalmára” várni (*Siralomház*), várni, hogy a vízóra lassan lecsöpögjön (*Klepszidra*), „világ-cellában” sínylődni (*Yorick panaszdala*) – látjuk, nemcsak a személyes élet fenyegetettségéről van itt szó. Gumiljov a Csekában, Jeszenyin az Angleterre-ben, Cvetajeva Jelabugában – ezekben a helyzetekben intellektuális fogantatású dráma zajlik. *Én itt vagyok* című versében írja Baka István: „S ha megtagadlak azzal adnék létet / Neked hát nem tagadlak s végre véged / Megszabadultam tőled mégis árvád / Vagyok Uram ki várva vár rád.”

A huszonnegy vers oly sok bölcséleti és poétikai kérdést vet föl, hogy nagy részüket nagyobb lélegzetű írásban kell majd megvizsgálni. Baka *Carmen*-versét például a szövegeközöttség (intertextualitás) szempontjait alkalmazva érdemes majd elemezni. Ám az Alekszandr Blok (és nem Mérimée) *Carmen*-jével való esetleges rokonság kimutatása már a szlavisták számára lehet majd izgalmas komparatistikai feladat. Azt azonban talán az elmondottak is igazolták, hogy Baka István kötete igazi „nagyköltészet”, s mint ilyen, az 1995-ös év egyik, ha nem a legjobb verseskötete. (*Jelenkor* Kiadó, 1995.)

Olasz Sándor